

TIPAR PENTRU BIJUTERII DIN SECOLUL AL VI-lea e.n., DESCOPERIT LA OLTENI (r. Videle, reg. București)

DE

CONSTANTIN PEDA

În primăvara anului 1960 s-au executat câteva sondaje de verificare în necropola de tip Sîntana-Cerneahov de la Olteni. După cum se știe, această necropolă se află în partea de sud a satului Dobrogostea, imediat la est de șoseaua Alexandria—Pitești. Pentru a se verifica dacă necropola amintită se întinde și la vest de șosea, s-a săpat un mic șanț între marginea șoselei și malul stîng al apei Teleormănel. În cuprinsul sondajului efectuat, destul de redus însă ca proporții, nu s-a dat peste nici un fel de mormînt. În schimb a apărut o serie de fragmente ceramice din prima epocă a fierului și din epoca feudală timpurie, cele mai tipice fiind din secolele al IV-lea și IX—X.

Printre descoperirile făcute cu prilejul acestei săpături se enumeră și un tipar fragmentar pentru turnarea de bijuterii. Dat fiind caracterul foarte redus al sondajului și răvășirea terenului, ca urmare a săpării unor gropi de bordeie din epoca prefeudală, condițiile stratigrafice de găsire au rămas cu totul neclare. Deci o încercare de datare pe această linie nu era posibilă și pentru publicarea lui era nevoie de analogii, de care nu dispuneam însă la acea dată.

Tiparul la care ne referim este lucrat dintr-o gresie fină de culoare maroniu-deschis. Este rupt încă din vechime, la unul din capete, dar partea cea mai importantă cu lăcașul obiectelor săpate pe tipar se păstrează aproape în întregime. Dimensiunile sînt: lungimea 0,048 m, lățimea 0,045 m și grosimea de 0,031 m. Piesa a fost săpată pe ambele fețe. Pe una din părți apare forma unui cercel, alcătuit din două inele, cu o mică adîncitură între ele și un grup de șase mici scobituri conice, care deveneau după turnare tot atîtea granule înmănunchiate. La unul din capete se vede un șanțuleț orizontal și un altul vertical, acesta din urmă fiind lărgit la capătul exterior, avînd o formă de pîlnie. Pe aici se turna desigur metalul. Rostul șanțulețului orizontal pare să fi fost unul singur, și anume acela de a fi permis să se rezerve perforația prin care se introducea inelul cercelului. În cîmpul din stînga al tiparului, nu departe

de unul din cerculețe, izolat de cercel, se află o adîncitură conică, care a servit desigur la fixarea valvei exterioare. Alte două foarte mici adîncituri, legate între ele printr-un mic canal, se găsesc în cîmpul din dreapta. Ele au servit, probabil, la turnarea de granule separate (fig. 1/1, 3).

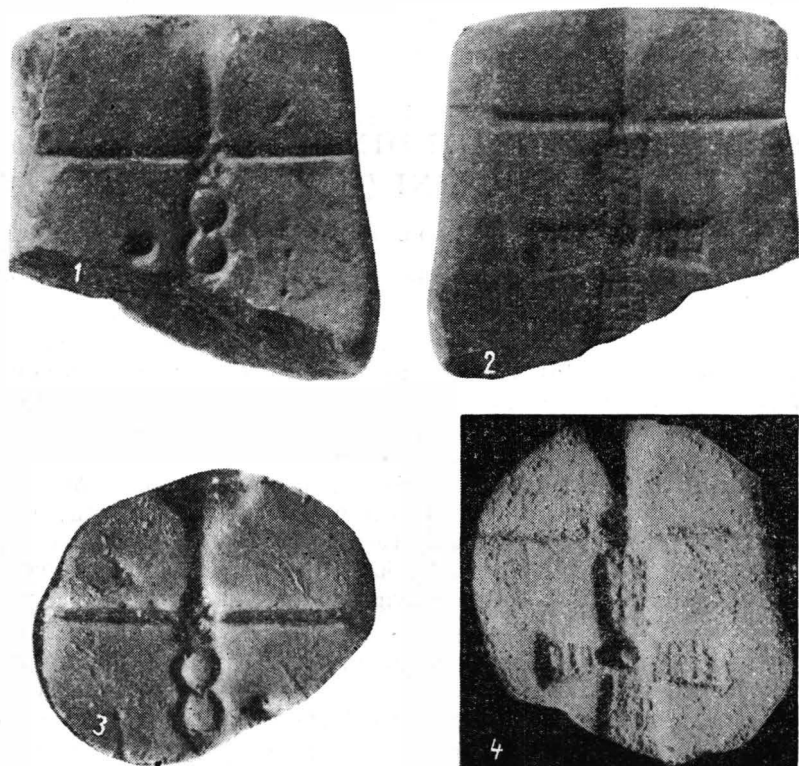

Fig. 1. — Tipar de piatră din secolul al VI-lea e.n. descoperit la Olteni. 1, 2, tiparul văzut pe ambele fețe; 3, 4, copii în ghips după tipar.

Pe cealaltă față a tiparului apare săpată o cruce cu brațele de pe verticală puțin mai lungi decît cele de pe orizontală. Întreaga suprafață a crucii este ornamentată cu cîte două sau trei șiruri de pătrate ușor reliefate, despărțite între ele prin liniuțe subțiri. Brațele crucii sînt mai late la capete și se subțiază către centru. Brațul superior este mai subțire decît opusul lui din partea inferioară. În mijloc se află o adîncitură conică, ce devenea ulterior turnării o proeminență în care se fixa, probabil, o piatră prețioasă sau o pastă sticloasă colorată. Tot la acest capăt se repetă, ceea ce am întîlnit pe fața cealaltă, un canal-șanțuleț vertical, pe toată lățimea tiparului, și un altul vertical, între capătul superior al crucii și marginea gresiei. Acesta din urmă se lățește sus ca o pilnie, fiind canalul pentru turnarea metalului lichid. Celălalt șanțuleț orizontal avea funcția la care ne-am referit mai sus, atunci cînd am vorbit de cel de pe partea opusă, adică aceea de rezervare a găurii pentru introducerea inelului de

care se agăța apoi cruciulița. În această privință este semnificativ faptul că acest șanțuleț coincide exact cu locul de perforație al agățătoarei, ceea ce dă un plus de siguranță interpretării noastre de mai sus. Capătul brațului de jos lipsește, fiind afectat de spărtura pietrei (fig. 1/2,4).

Pină nu de mult, asemenea descoperiri nu se cunoșteau pe teritoriul țării noastre. Recent, în cuprinsul așezării de la Străulești—București, aparținând complexului cultural Ciurel—Ipotești—Cindești, s-a găsit un tipar de piatră pe care este săpată o cruce foarte asemănătoare ca formă cu cea de pe tiparul de la Olteni¹. În plus, se constată că și pe tiparul de la Străulești—Lunca apare acel șanțuleț orizontal, căruia i se acordă însă o altă funcție, iar cel vertical, destinat turnării metalului, era lărgit la capătul superior ca o pilnie. Și aici, în centrul crucii este săpată o adâncitură conică. Deosebirea constă doar în faptul că suprafața crucii de pe tiparul de la Străulești este netedă, în timp ce crucea de pe cel de la Olteni este cu întreaga suprafață ornamentată.

După unele informații, tot recent, s-au mai descoperit două asemenea tipare, unul în așezarea din București, str. Soldat Ghivan nr. 2, și altul în așezarea de la Cindești². Tiparele respective fiind încă inedite, nu cunoaștem amănunte în legătură cu tipul și forma crucilor săpate aici și nici alte eventuale asemănări sau deosebiri față de cele de la Olteni și Străulești—Lunca.

Menționam ceva mai sus că sondajul de la Olteni, prin proporțiile sale foarte reduse, nu ne-a dat posibilitatea să legăm tiparul descoperit în timpul săpăturilor de un anumit complex arheologic și astfel să avem posibilitatea să-l fixăm cât mai precis în timp. Descoperirea la Străulești—Lunca a unui tipar asemănător într-o așezare de tip Ciurel—Ipotești—Cindești, în condiții stratigrafice bine stabilite, a permis datarea acestuia în cursul secolului al VI-lea e.n. În sprijinul aceleiași datări vin și informațiile privind descoperirea, în cuprinsul unor așezări de același tip, a tiparelor de la Cindești și din str. Soldat Ghivan din București. Dacă ținem seama de faptul că tiparul de la Olteni are aceleași caracteristici cu cel de la Străulești, crucea fiind aproape identică pe ambele tipare, avem motive să credem că și descoperirea de la Olteni aparține tot secolului al VI-lea e.n. și că în locul unde s-a găsit trebuie să existe o așezare de tip Ciurel—Ipotești—Cindești.

În favoarea unei astfel de încadrări cronologice putem aduce și alte dovezi, nu mai puțin demne de luat în considerație. Ne referim mai întâi la tezaurul cu obiecte de aur descoperit la Histria în 1963, în stratul ultim de locuire din epoca romano-bizantină³. Datat în cursul secolului al VI-lea e.n., tezaurul cuprinde, printre altele, și două cruciulițe cu brațele relativ egale și cu extremitățile mai late. În mijloc ele au câte o proeminență, în care sînt fixate pietre semiprețioase, iar suprafața lor este decorată cu liniuțe fine oblice. Forma lor, maniera de a reda agățătoarea sînt foarte apropiate de cele de pe tiparele de la Olteni și Străulești.

¹ Margareta Constantiniu, *Elemente romano-bizantine în cultura materială a populației autohtone din partea centrală a Munteniei în secolele VI—VII e.n.*, în *SCIV*, 17, 1966, 4, p. 673—675; atragem atenția că autoarea afirmă la p. 673 că tiparul este de lut, iar din cele arătate la pagina următoare, 674, reiese că tiparul este de piatră.

² *Ibidem*, p. 673, note, după informațiile primite de la Gh. Cazimir și V. Teodorescu.

³ *Șantierul arheologic Histria*, în *SCIV*, V, 1954, 1—2, p. 85—86.

În al doilea rînd pot fi amintite aici numeroasele cruci descoperite în stațiunea romano-bizantină de la Pîrjoaia. De aici provin o serie de cruci ale căror forme și ornamente sînt ceva mai deosebite. În general însă, multe din ele păstrează, totuși, o formă asemănătoare celei descrise mai sus. Important este și în acest caz faptul că descoperirile de la Pîrjoaia se datează de asemenea în cursul secolului al VI-lea e.n.⁴

Cruci oarecum asemănătoare și din aceeași vreme sînt relativ numeroase și ele pot fi urmărite și la sud de Dunăre⁵ sau în regiuni mai îndepărtate⁶, dar o înșirare a lor aici nu ni se pare necesară.

Nu posedăm încă analogii pentru tipul de cercel prezent pe tiparul de la Olteni. Altfel am fi avut un argument în plus privind încadrarea cronologică făcută tiparului la care ne referim. Oricum, din cîte cunoaștem, el nu poate fi apropiat ca tip și deci nici ca epocă de cercei caracteristici secolelor VIII—IX, care au forme și elemente componente cu totul deosebite.

Descoperirea tiparului de la Olteni și datarea lui în cursul secolului al VI-lea e.n., precum și încadrarea lui în grupa celor deja semnalate pe teritoriul orașului București și la Cîndești, ridică unele probleme deosebit de importante pentru istoria epocii feudale timpurii a țării noastre.

Vorbînd de mediul arheologic în care s-au descoperit tiparele pomenite de noi aici, am arătat că toate au fost găsite în așezări aparținînd culturii de tip Ciurel—Ipoțești—Cîndești⁷. Dacă ținem seama că cercetările și descoperirile privind această cultură sînt încă într-un stadiu incipient, numărul tiparelor găsite în așezări ne poate apărea într-o proporție de loc neglijabilă în raport cu alte descoperiri din aceeași vreme. După cum se poate vedea, tiparele cu cruce încep să devină aproape o caracteristică pentru așezările de tip Ciurel—Ipoțești, prin frecvența lor, mai ales dacă avem în vedere împrejurarea că, în general, obiectele găsite în cuprinsul locuințelor, în afara ceramicii, sînt destul de sporadice sau lipsesc aproape cu desăvîrșire.

Prezența tiparelor pentru turnat cruci de metal în complexe arheologice de tipul celor menționate presupune de la sine existența, în sînul populației din nordul Dunării, a unor elemente creștine. Dacă ar fi să judecăm situația în funcție de frecvența unor atare descoperiri și că nu este vorba doar de ceva cu totul întîmplător, ar urma să admitem că în secolul al VI-lea e.n. religia creștină ajunsese să cîștige printre locuitorii din stînga Dunării un număr destul de însemnat de adepți, constituiți poate chiar și în comunități. Asemenea tipare, cu care se puteau turna cruci în serie, nu și-ar găsi justificare decît acceptînd ideea existenței în sînul populației din nordul Dunării a unui număr însemnat de

⁴ V. C. Culică, *Croix romano-byzantines découvertes à Pîrjoaia (région Dobrogea)*, în *Dacia*, IX, 1965, p. 419—425.

⁵ Iv. Velkov, *Eine Gotenfestung bei Sadowetz (Nordbulgarien)*, în *Germania*, 19, 1935, p. 149—158; D. Dimitrov, în *Археология*, V, 2, 1963, p. 35—40.

⁶ Marvin Ross, *Catalogue of the Byzantine and early medieval antiquities in the Dumbarton oaks*, II, 1965, p. 21, pl. XXIII/16. Mulțumim lui I. Barnea și cu acest prilej pentru unele indicații bibliografice.

⁷ S. Morintz, *Săpăturile de pe Dealul Ciurel*, în *Materiale*, VII, p. 661—662; S. Morintz și P. Roman, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 761—767; *Istoria României*, I, București, Edit. Academiei 1960, p. 738; Victor Teodorescu, *Despre cultura Ipoțești—Cîndești în lumina cercetărilor arheologice din nord-estul Munteniei*, în *SCIV*, 15, 1964, 4, p. 485—499; M. Constantiniu, în *Cercetări arheologice în București*, II, 1965, p. 77—98 și p. 174 și urm.

indivizi care doreau să-și procure simbolul principal și caracteristic al religiei de curind îmbrățișate. Este foarte probabil ca acest nou reviriment creștin din stînga Dunării să fie legat de rolul important pe care l-a jucat cultura și propaganda religioasă bizantină din vremea lui Justinian. Prezența, de pildă, a unei episcopii menționate în această perioadă la Transmarisca este semnificativă din acest punct de vedere ⁸.

Date deosebit de importante în legătură cu politica religioasă bizantină și cu răspîndirea creștinismului pe întreg teritoriul fostei Dacii în secolul al VI-lea e.n. ni le furnizează o serie de descoperiri arheologice de mare însemnătate. În rîndul acestora se înscriu, în primul rînd, descoperirile de la Sucidava (Celei), printre care se remarcă prezența unei cruci de bronz, a unor opaițe, catarama de bronz, amfore, un bloc de piatră, toate ornamentate cu cite o cruce. Pe deasupra, în această cetate s-a descoperit o bazilică creștină din secolul al VI-lea e.n., cel mai vechi monument de acest gen cunoscut pînă acum în stînga Dunării ⁹. Deci la Sucidava se poate vorbi de existența, la data amintită, a unui centru religios, care trebuie să fi jucat un rol cu totul deosebit în răspîndirea creștinismului la populația daco-romană.

Din aceeași regiune se mai cunosc și alte descoperiri cu caracter creștin, cum ar fi cele semnalate la Drobeta ¹⁰ și la Romula. În această ultimă localitate s-au găsit : o cruciuliță de bronz, un opaiț și o cărămidă ornamentate cu cruci ¹¹. În partea de est a Munteniei, la Luciu (r. Fetestei), este semnalată de asemenea descoperirea unei lămpi de bronz cu mînerul în formă de cruce ¹².

Antichități creștine valoroase din aceeași vreme se cunosc și în zona intracarpatică. În rîndul acestora se înscrie, pe de o parte, *donarium* cu cruce și inscripție de la Biertan ¹³ (r. Mediaș), iar pe de altă parte o lampă de bronz, găsită prin împrejurimile Dejului ¹⁴, pe spatele căreia este fixată o cruce înscrisă într-un romb.

Toate aceste ultime descoperiri, de proveniență romano-bizantină, aparțin aproape în exclusivitate teritoriului fostei Dacii romane. Împreună cu celelalte dovezi din teritoriul situat în afara provinciei Dacia, ele sînt în măsură să pună problema existenței în nordul Dunării, în cursul secolului al VI-lea e.n., a unei populații intens creștinate.

Dovezile privind extinderea religiei creștine la nordul Dunării în secolul al VI-lea e.n. au o deosebită valoare istorică prin aceea că ele ne pot da unele indicații prețioase asupra originii etnice a celor creștinați și astfel ni se oferă o posibilitate în plus pentru cunoașterea într-o

⁸ Procopius, *De Aedificiis*; cf. G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor*, XV, 1939, p. 29—30.

⁹ D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. a 2-a, București, 1958, p. 370—373; cf. idem, *Prima basilică creștină descoperită în Dacia Traiană*, Iași, 1948.

¹⁰ V. Pârvan, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, 1911, p. 190—193.

¹¹ D. Tudor, *Oltenia romană*, p. 370.

¹² V. Pârvan, *Știri noi despre Dacia Malvensis*, în *ARMSI*, 2, 1913, p. 67—68, pl. IX/2.

¹³ K. Horedt, în *AJSC*, IV, 1941—1943, p. 10—16; I. Barnea, în *RIR*, XIII, fasc. III, 1943, p. 32—36; D. M. Pippidi, în *Contribuții la istoria veche a României*, București, 1958, p. 234—247.

¹⁴ M. Macrea, în *Dacia*, XI—XII, 1945—1947, p. 295 și urm., fig. 4; I. I. Russu, în *Studii teologice*, X, 1958, II, 5—6, p. 311—340.

mai mare măsură a caracterului etnic al purtătorilor culturii de tip Ciurel—Ipotești—Cindești.

Se știe că încă din secolul al IV-lea e.n. creștinismul pătrunsese în regiunea dintre Dunăre și Carpați¹⁵. Din rindul celor care au adoptat religia creștină au făcut desigur parte și unele elemente ale populației băștinașe, rămase pe loc după trecerea neamurilor germanice în imperiu. Nu avem motive să ne îndoim că acești primi creștini au transmis urmașilor lor imediați noua concepție religioasă. Numai așa ne putem explica de ce în secolul al VI-lea propaganda creștină bizantină reușește să găsească un teren așa de propice în nordul Dunării. Altfel va fi greu de crezut că, fără existența unui fond creștin deja existent, păstrat prin tradiție, creștinismul ar fi putut să recruteze pe calea pașnică a simplei propagande un număr relativ mare de adepți în epoca despre care vorbim. Prin urmare, această continuitate creștină trebuie considerată și o continuitate etnică și să avem astfel un răspuns la întrebarea cine erau creștinii din așezările în care s-au găsit tiparele amintite.

Interpretate în sensul celor de mai sus, tiparele de la Olteni, București—Străulești și Cindești pot constitui o dovadă în stabilirea mai exactă a caracterului etnic al purtătorilor culturii Ciurel—Ipotești—Cindești. Considerând că la această dată, aproximativ în cursul perioadei de domnie a lui Justinian, creștini în nordul Dunării puteau să fie mai ales urmașii populației mai vechi carpo—daco—romane, sintem îndreptățiți să credem că locuitorii așezărilor în care s-au găsit tiparele aflate în discuție sînt în principal autohtoni, dintr-un fond etnic comun cu acei „romani-romei” pomeniți de izvoarele aceleiași vremi. Privit deci sub aspectul valorii sale documentar-istorice, tiparul de la Olteni, se poate înscrie printre documentele importante, care să dovedească încă o dată în plus că, între populația carpo-daco-romană din secolele III—IV și făuritorii principali ai culturii de tip Ciurel—Ipotești—Cindești este o legătură etnică directă și o continuitate de viață, pe care le putem urmări și pe această cale în cuprinsul teritoriului situat la nord de Dunăre.

O altă problemă pe care o ridică aceeași descoperire, se leagă de cea de-a doua față a tiparului cu negativul cercelului. Prezența deci a unui astfel de tipar în nordul Dunării presupune că posesorul lui, probabil și meșter în același timp, pe lângă cruci, turna și cercei. Prin urmare, este de așteptat ca cercei de acest tip să poată fi găsiți pe viitor, în așezările de tip Ciurel—Ipotești—Cindești, fiind vorba de o podoabă utilizată de purtătorii acestei culturi. Ceea ce apare însă ca deosebit de important din această remarcă este faptul că avem acum dovada făcută că cercei de acest tip se lucrau și la nord de Dunăre și, ca atare, ei nu

¹⁵ Vezi datele însemnate din *Pătîmirea sftintului Sava*; cf. H. Delehay, *Saints de Thrace et de Mésie*, în *Annalecta Bollandiana*, XXXI, 1912; Ludwig Schmidt, *Geschichte der deutschen Stämme, Die Ostgermanen*, ed. a 2-a, München, 1934; cf. și P. P. Panaitescu, *Obștea Iărđnească din Ţara Românească și Moldova*, București, 1964, Edit. Academiei, p. 22—23. Pentru dovezile privind creștinismul nord-dunărean anterior secolului al VI-lea, vezi V. Iărvan, *op. cit.*; C. Dăicovicu, în *AISC*, II, 1933—1935, p. 192—209; idem, în *AISC* III, 1936—1940, p. 234—240; B. Mitrea, în *Dacia*, IX—X, 1941—1944, p. 507—511; D. M. Pippidi, *op. cit.* și *loc. cit.*; B. Mitrea și C. Preda, *Necropole din secolul al IV-lea e.n. în Muntenia*, București, Edit. Academiei, 1966, p. 160; Pseudo Maurikios, *Strategiconul*, cf. P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 24—27; cf. și L. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, I, Budapesta, 1942, p. 250—253; I. I. Russu, *op. cit.*

reprezintă obiecte de import din Imperiul bizantin. Aceștia ar urma să fie considerați ca o producție locală, chiar dacă s-ar ajunge să se demonstreze că tiparul este adus din imperiu.

Admițând că cerceii erau turnați, și numai așa considerăm că se poate pune problema, și în zona nord-dunăreană, ne îndeamnă să credem că același fenomen s-a putut petrece și cu alte tipuri de obiecte, nu numai din această perioadă, ci și din secolele IV—V și VIII—X. Se știe că, în general, cercetătorii acestei perioade au căutat să explice adesea prezența diferitelor obiecte de podoabă descoperite în complexe arheologice din secolele IV—X, ca fiind de altă proveniență decît locală. Pornind de la exemplul de față, se poate face presupunerea că și în cazul altor obiecte din perioada amintită situația nu diferă și că pe viitor în astfel de produse trebuie văzută, cel puțin în parte, o producție locală.

Reiese de aici că ceea ce circulă mai mult și pot avea centre comune de lucru nu sînt obiectele, ci tiparele. Este limpede că operația săpării unui tipar în piatră presupune o cunoaștere a meșteșugului respectiv, pricepere și îndemînare, condiții pe care nu le putea îndeplini oricine și oriunde. Cît privește însă turnarea obiectelor în tipare, ea constituie o operație care, fără să fie simplă, nu comportă implicațiile celei dintîi.

Desigur că cele expuse în aceste ultime paragrafe nu constituie decît presupuneri bazate pe unele indicații oferite de descoperirea de la Olteni, de aceea schițarea lor are ca scop să atragă atenția existenței unei noi căi, spre care pot fi îndreptate cercetările viitoare din acest domeniu. Interpretarea, în sensul celor formulate de noi mai sus, a obiectelor descoperite în complexe arheologice din secolele IV—X ar putea ajuta la lămurirea unor probleme obscure și controversate ale epocii feudale timpurii.

UN MOULE À BIJOUX DU VIe SIÈCLE DE N. È. DÉCOUVERT À OLTENI (région de Bucarest)

RÉSUMÉ

A l'occasion d'un sondage archéologique effectué au printemps de l'année 1960 à Olteni (district de Videle, région de Bucarest), un moule à bijoux confectionné dans une pierre à aiguiser de fine texture et d'une nuance brune fut découvert sur le territoire de la commune. L'une des faces est creuse selon la forme d'une boucle d'oreille composée de deux petits anneaux et d'un groupe de six petites alvéoles coniques. Dans sa partie supérieure, la pierre offre deux petits sillons, dont l'un était destiné à l'écoulement du métal liquide et l'autre — horizontal — à l'aménagement du trou par lequel devait glisser l'anneau auquel était suspendue la boucle d'oreille (fig. 1/1,3).

Une autre face de la pierre montre, en négatif, une petite croix à bras à peu près égaux et à la surface ornée. Ici, également, l'on peut remarquer dans la partie supérieure les deux petits sillons décrits ci-dessus (fig. 1/2,4).

L'examen du moule atteste qu'il s'agit d'un produit du VIe siècle de n.è. provenant d'un établissement de type Ciurel—Ipotesti—Cindești. Du même coup, il résulte de l'argumentation développée par l'auteur que ce moule, ainsi que deux autres du même genre, sont la preuve de la présence de quelques communautés chrétiennes, établies au nord du Danube au VIe siècle. C'est également un argument en faveur de la continuité de vie de la population carpo-daco-romaine dans la région susmentionnée.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — Moule à bijoux en pierre du VIe siècle de n.è. découvert à Olteni. 1, 2, le moule, vu des deux côtés ; 3, 4, des copies en plâtre tirées de ce moule.